

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 71 (2022), 68-84.

Geliş/Received: 01.06.2022

Kabul/Accepted: 27.07.2022

DOI: 10.46955/ankuayd.1124704

(Araştırma Makalesi/Research Article)

MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİNE GİDEN YOLDA *REBUS SIC STANTIBUS* (Koşullardaki Köklü Değişimler) İLKESİ

REBUS SIC STANTIBUS (Fundamental Changes in Conditions) PRINCIPLE ON THE ROAD TO THE MONTREUX CONVENTION

MAHMUT BOLAT*

BURAK GÜNEŞ**

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye tarafından, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile tesis edilen yeni düzenin, uluslararası antlaşmalar hukukunun önemli ilkelerinden ve *pacta sunt servanda* ilkesinin bir istisnası olarak düşünülebilecek *rebus sic stantibus* ilkesi uyarınca temellendirildiği savlanmaktadır. İlgili ilkeye göre bir antlaşmanın akdedildiği zamandaki koşullar köklü değişimlere uğramışsa, antlaşmanın da tatbik edilmesinin imkansızlaştığı vurgulanmaktadır. Bu da sistem içerisinde akdedilen antlaşmaların hükümlerinin son bulmasının geleneksel bir yolunu sunmaktadır. Türkiye de Lozan Boğazlar Mukavelesi ile tesis edilen düzenin köklü değişikliklere uğradığını, bu yüzden de yeni bir mukavele ile Boğazların statüsünün belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bu çalışmada, Türkiye'nin gerek uluslararası hukuka gerekse diplomasi kurumunun varlığına riayet ettiği ve Boğazlar rejiminin değiştirilmesi hususunda iyi niyetle hareket ettiği ileri sürülmektedir. Bu savı desteklemek ve *rebus sic stantibus* ilkesinin izlerini sürmek için, metodolojik açıdan, dönemin gazeteleri taranmıştır. Buna ilaveten telif ve tetkik eserlerden ve devlet arşivlerinden de yararlanılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belge analizi metodu kullanılmıştır.

ABSTRACT

This study argues that the new order established by Türkiye with the Montreux Convention is based on the principle of *rebus sic stantibus*, one of the essential principles of international treaty law, which can be considered as an exception to the *pacta sunt servanda* principle. According to the relevant principle, it is emphasized that if the conditions at the time of conclusion of a treaty have undergone radical changes, the application of the treaty becomes impossible. This presents a traditional way of ending the provisions of treaties concluded within the system. Türkiye argued that the order established by the Lausanne Treaty on Straits underwent radical changes, therefore the status of the Straits should be determined with a new agreement. From this point of view, this study argues that Türkiye complies with international law and diplomacy and acts in good faith to change the Straits regime. To support this argument and trace the principle of *rebus sic stantibus*, methodologically, the newspapers of the period were scanned. In addition to this, doctrinal research was used, and state archives benefitted. In this study, the document analysis method, one of the qualitative research methods, was utilized.

Anahtar Kelimeler: Basın, Lozan Boğazlar Sözleşmesi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Rebus Sic Stantibus.

Keywords: Lausanne Convention on Straits, Montreux Convention on Straits, Rebus Sic Stantibus, Press.

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, bolatmahmut@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2276-6018.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, burak.gunes@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7652-6733.

Extended Abstract

The Republic of Türkiye is an independent and sovereign nation-state that was established as a result of an uprising against the political order that was aimed to be created by the Armistice of Mudros signed at the end of the First World War and the Treaty of Sèvres signed afterward. The Montreux Straits Convention, one of the founding documents of the modern Turkish Republic, was signed to replace the Lausanne Straits Convention concluded in Lausanne. One of the issues that could not be fully settled for Türkiye in Lausanne is related to the Straits. Türkiye, especially since 1933, has attempted to change the Straits regime and restructure it in favor of Türkiye. The sole principle on which these initiatives are built is the principle of *rebus sic stantibus*, which means "fundamental changes in conditions" in international law.

Generally, the most fundamental principle of international treaty law is the principle of *pacta sunt servanda*, which is called "ahde vefa." According to this principle, states fulfil their promises in good faith (treaties must be kept). Thus, stability in the system can be achieved. However, the principle of *rebus sic stantibus* also has a potential destructive aspect to the said stable environment. It is also a fact that some conditions in international law have been brought to the agenda to limit the effects of this aspect. These can be listed as follows: A state cannot demand the abolition of a treaty on border issues due to its faults. Türkiye's demand, on the other hand, is neither a change in the border nor a situation originating from it. Türkiye has placed the changes and transformations in international politics based on its arguments. In this way, she kept her belief in international law and the institution of diplomacy alive; she did not resort to a *fait accompli* in the chaotic environment of the time.

This article discusses how Türkiye put this principle into action. Methodologically, the newspapers of the period were scanned, and the reflections of the *rebus sic stantibus* principle in the newspapers were followed. The period between 1933, when the first official statement was made, and 1936, when the Montreux Convention was signed, was examined. The study concludes that Türkiye determined that the world was heading towards a great war. Therefore, Türkiye had shaped her policies accordingly and sought appropriate opportunities to express her demands on the Straits.

On the contrary, by following an insistent policy, Türkiye tried to persuade the political forces of the period in the eyes of international law and grounded all its discourses within the framework of diplomacy and law. This framing effort manifests itself in applying the principle of *rebus sic stantibus*. As a result of good diplomacy and full compliance with the law, Türkiye was able to bring the relevant states of the period to the table. It is possible to follow the functioning of this principle from the Turkish press. According to the news in the Turkish media, Turkish delegations have highlighted the principle of *rebus sic stantibus* in all international meetings, conferences, or similar associations. In conclusion, it can be said that; by complying with international law and actively using the institution of diplomacy, Türkiye succeeded in keeping the Straits regime on the agenda and ultimately succeeded in changing the regime in her favor.

With the Montreux Convention, Türkiye removed the restrictions on the Turkish Straits, obtained some new rights, and established the legitimacy of the decisions taken by doing this through an international conference. For this purpose, the Montreux Straits Convention, despite its 20-year validity period, has managed to come to this day without any problems. It can be inferred that Türkiye's fair and impartial application of the Montreux Convention also shows Türkiye's reputation in the eyes of the international community.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ve akabinde bağitlanan Sevr Barış Antlaşmasıyla oluşturulmak istenen politik düzene bir başkaldırı sonucunda kurulmuş, müstakil ve egemen bir ulus-devlettir. Devletin kurucu belgeleri, zaman içerisinde kabul gördüğü üzere, başta Lozan ve akabinde Montrö gibi uluslararası antlaşmalardır. Söz konusu antlaşmalar, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri, felsefesi ve geleceğe dair tahayyülleri bağlamında değerlendirildiğinde hem bir bütün olarak hem de tek tek son derece önemli tarihsel anların dışı yansımasıdır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti, uzun görüşmeler sonucunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile yeni devletin öncelikli hedefi olan uluslararası tanınma, sınırlar ve kapitülasyonlar gibi mühim konuları büyük ölçüde çözüme kavuşturmuştur. Geçen zaman içerisinde ise Lozan Antlaşması ile çözüme kavuşturulamayan ya da arzu edilen sonuçların alınmadığı konularda, diplomasi kurumunun kullanılmasıyla somut kazanımlar elde edilmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi arzu edildiği gibi tamamlanamayan boğazlar meselesinin, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ve dış politik öncelikleri doğrultusunda tadil edilmesinin nişanesidir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesinin akdedilmesi İkinci Dünya Savaşının arifesinde gerçekleşmiştir. Dünya politik tarihinde iki savaş arası dönem olarak nitelendirilen ve Nazizm ve Faşizmin hızla yükseldiği bu dönem, ikinci bir dünya savaşının ortaya çıkması konusunda uygun ortamı da sağlamıştır. İki savaş arası dönem incelenirken, genellikle, 1929 Ekonomik Buhranı öncesi ve sonrası olmak üzere bir sınıflandırma yapılır.¹ 1929 yılına kadar Avrupa'da barışın ve uyumun sağlanmaya çalışıldığı bir ortamın olduğu vakiydir. Zira Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların çözüme kavuşturulmak istenmesi, söz konusu çabaların altında yatan nedenler olsa gerekir. Ne var ki Birinci Dünya Savaşı, kendisini ortaya çıkaran nedenleri ortadan kaldıramamıştır; aksine savaş sonrası dönemde hem kazanan hem de kaybeden devletler için yeni sorunlar ortaya çıkmıştır.²

Söz konusu sorun alanları savaş sonrası Osmanlı Devleti'ni ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni de yakından ilgilendirmektedir. Savaş sonunda yapılan Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletleri, boğazlara asker çıkarıp Anadolu'da gerekli görülen yerleri işgal etmek hakkını ellerinde tutuyorlardı.³ Avrupa'da da durum pek farklı değildi. Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Çarlık Rusya ve Almanya dağılmış, Avrupa'nın geleneksel güç dengesi bozulmuştur. Bu da savaş sonrası dönemde sorunların ortadan kalkmasını sağlamak bir yana, ileride tecrübe edileceği üzere, ikinci bir dünya savaşına neden olmuştur. Böylesine bir dönemsellik içerisinde (iki savaş arası dönem) değerlendirildiğinde, silahlanma hızının arttığına ve fiili işgal girişimlerine de şahit olunmaktadır. Türkiye böylesine bir durumda boğazların güvenliği ve askerileştirilmesi için kimi girişimlerde bulunmuştur.

Uluslararası antlaşmalar hukukunun en temel ilkelerinden birisi *pacta sunt servanda* (ahde vefa) ilkesidir. Buna göre devletler, yapmış oldukları antlaşmalara iyi niyetle uymayı taahhüt etmektedirler. Ancak devletler, eğer koşullarda köklü değişiklikler var ise ahde vefa ilkesi gereği antlaşmalara iyi niyetle uymak düşüncesinden dönebilirler. Montrö Boğazlar Sözleşmesi de Türkiye'nin, Lozan Antlaşması ile tesis edilen rejimin, şartlardaki köklü değişikliklerden dolayı artık tatbikinin imkânsız olduğu fikri üzerine hayata geçmiştir. Böylelikle Lozan'da benimsenen boğazlar rejimi, Montrö ile yeni bir niteliğe kavuşmuştur.

Bu çalışma, temel anlamda, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün gayesini uluslararası hukukun (antlaşmalar hukukunun) bir ilkesi konumunda olan *rebus sic stantibus*'un tanımlanması ve bu ilke çerçevesinde devletlerin hak ve yükümlülüklerinin açıklanması oluşturmaktadır. İkincisi, antlaşmalar hukukunun bir ilkesi olan *rebus sic stantibus*'un açıklanmasından sonra ise Türk Boğazlarından geçiş rejiminin belirlendiği Lozan Antlaşması'nın, söz konusu ilke çerçevesinde, Montrö Antlaşması ile tadil edilmesine değinilecektir. Bu yapılırken dönemin siyasi tarihi masaya yatırılacak ve önemli tarihi kırılmalar belirlenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilgili ilkeye dönük Türkiye'nin söylem ve savlarının incelenmesi yer alacaktır. Bu inceleme ise dönemin gazetelerinin taranması ve gerek Türk yetkililerin gerekse dönemin düşünce dünyasında nasıl hayat bulduğuna yönelik yapılacak analiz çerçevesinde gerçekleştirilecektir.

¹ Anthony Best, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Çev. Taciser Ulaş Belge, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, 39-68.

² Mahmut Bolat, "Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri," *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2006), 45-74.

³ Bolat. "Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri," 47.

1. Antlaşmalar Hukuku ve *Rebus Sic Stantibus* İlkesi

“Antlaşmalar Hukuku Konusunda Viyana Sözleşmesi”nin (AHKVS)⁴ 62’nci maddesinde de kendisine yer bulan *rebus sic stantibus* ilkesi, “bir antlaşmanın yapılışı sırasında varolan ve antlaşmanın yapılmasını etkileyen koşullarda ortaya çıkan değişmelerin bu antlaşmaya son verme ya da uygulanmasını durdurma nedeni olacağı kabul edilmektedir” şeklinde tanımlanabilir.⁵ Bu ilke, sisteme bir belirsizlik katma potansiyelini daima içinde barındırmaktadır. Başka bir deyişle, yapılan antlaşmaların sürekliliğini ve sistemin uyumunu bozacak bir ilke riskini daima bünyesinde taşıyan söz konusu ilkenin, bu özelliğinin ortadan kaldırılması ya da en azından törpülenebilmesi için kimi şartlara bağlanarak yorumlandığı söylenebilir.⁶ Muhtemelen bu sebeple, Uluslararası Adalet Divanı, söz konusu ilkenin geçerliliğini bazı kısıtlamalar ve şartlara uygunluğu minvalinde kabul eder gözükmektedir.⁷ Aynı şekilde AHKVS de söz konusu ilkenin uygulanabilirliği açısından iki temel istisna getirmektedir. Buna göre devletler, “(i) sınır antlaşmalarına son vermek için anılan ilkeden yararlanamayacaklardır” ve “(ii) koşulların değişmesine kendi yükümlülüklerini yerine getirmemek suretiyle neden olan taraf bu ilkeyi ileri süremeyecektir.”⁸

Geçmiş yüzyıllarda bu ilkeye dair yapılan yorumlarda, her antlaşmanın gizli bir amacı ya da koşulu olduğu ön kabulü hâkimdi. Buna göre her antlaşmanın, o antlaşmanın imzalandığı koşulların varlığının devam ettiği sürece yürürlükte kalacağı fikri yaygın kanaattir. Böylesine bir fikir, ilkeye çok geniş bir tatbikat alanı sağlamasından dolayı, günümüz dünyasında, genel kabul gören bir açıklama niteliğini kaybetmiştir. Bunun aksine çağımızda bu ilkeye, ancak en uç durumlarda başvurulması konusunda bir mutabakat olduğu söylenebilir.⁹ Zira sistemin istikrarı ve devamlılığını bozan söz konusu ilke, devletler sistemine öngörülemez bir güvensizlik ortamı da verebilmektedir.

Sistemin istikrarına dair söz konusu endişenin yanı sıra, *rebus sic stantibus* ilkesi, bir antlaşmanın değiştirilmesine dair bir ilke olmaktan ziyade, antlaşmanın feshedilmesi ya da bir antlaşmadan çıkılması anlamlarını ihtiva eder. Bir antlaşmanın değiştirilmesi işlemi için tarafların hepsinin mutabakatının aranması gerekir. Bu da ulusal çıkarların ön planda olduğu uluslararası devletler sisteminde son derece zor bir diplomatik süreci beraberinde getirir.¹⁰

Yukarıda anlatılanlar ışığında, Lozan Antlaşması ile tesis edilen Türk Boğazlarının statüsü, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanması ile ortadan kalkmış ve yeni bir rejim inşa edilmiştir. Bu yeni inşa süreci, *rebus sic stantibus* ilkesinin işlerlik kazandırılması ile oluşturulmuştur. Söz konusu ilkenin işlerlik kazandırılması da Türkiye’nin, tüm taraflara yapmış olduğu bir çağrının sonucu gerçekleştiği için, AHKVS hükümlerine ve teamül hukukuna da uygundur. Sonuç olarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Lozan Barış Antlaşması ile tesis edilen rejimi ortadan kaldırmış, yeni bir geçiş rejimi ortaya koymuştur. Bunda Türk Hükümeti’nin ve Hariciye Vekâletinin birkaç yıla dayanan diplomatik mücadelesi ve dönemin siyasi konjonktüründeki önemli dönüşümler rol oynamıştır. Dönemin siyasi tarihinin incelenmesi konuya derinlik kazandıracaktır.

2. Dönemin Siyasi Tarihi ve Önemli Gelişmeleri (1930-1936)

1930 yılı ile başlayan dönemin dinamiklerini, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının (ya da Büyük Buhran) şekillendirdiği söylenebilir. Buna göre Büyük Buhran, devletlerin ekseriyetinde içe dönük ve ulusal pazarın korunmasına yönelik politikalar izlemelerine neden oldu. Dünya çapında ödemeler dengesinde sorunlar ortaya çıktı ve halkların gündelik hayatına derin etkileri oldu. Devletin iktisadi alana müdahaleleri, beraberinde, milliyetçiliği de tetikledi. Çünkü ekonomik buhran geniş halk kitlelerini proleterleştirmeye başlamış ve söz

⁴ Birleşmiş Milletler, Antlaşmalar Hukuku Konusunda Viyana Sözleşmesi, 23 Mayıs 1969, UNTS, vol. 1155, 331, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3a10.html> [erişim Tarihi: 30 Ekim 2021]. Türkçe metin için bkz. Yusuf Aksar, *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*, Ankara: Seçkin, 2017.

⁵ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2010, 99.

⁶ Malcolm Shaw, *International Law*, New York: Cambridge University Press, 2017, 720.

⁷ Bkz. *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland)*, Jurisdiction of the Court, Judgment, I.C.J. Reports 1973, p. 3, parag.43.

⁸ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 99; ayrıca bkz. AHKVS, m.62/2.

⁹ P. Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, London: Routledge, 1997, 144.

¹⁰ Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, 144.

konusu dönüşüm kapitalist ekonomik sistem için bir tehdit olarak algılanmıştı. Böylesine bir ortam nasyonal-sosyalistlerin yükselmesine zemin hazırladı.¹¹

Nasyonel-sosyalist fikirlerin, daha geniş anlamı ile milliyetçiliğin hızlı yükselişi, beraberinde, revizyonist istekleri de getirmiştir. Bu da silahlı çatışmaları mümkün kılmıştır. İlk bölgesel çatışma 1931 yılında yaşanmıştır. Japonya, Çin'in Mançurya bölgesine askeri müdahalede bulunmuş ve akabinde tüm Çin sathında işgal girişimine başlamıştır.¹²

Çin'deki ilerlemesini devam ettiren Japonya'ya karşı Milletler Cemiyeti (MC) etkisiz kalmış ve çatışmaları önleyememiştir. 27 Mart 1933 tarihinde Japonya'nın Milletler Cemiyeti üyeliğinden de çekilmesi¹³ uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu ve uluslararası örgütlenmelerin (Milletler Cemiyeti) yetersiz olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bu dönemde Japonya'da politik ortam ve yönetim biçimi, İtalya ve Almanya'dakine benzer şekilde, "faşistleşmekte"¹⁴ idi. Bu yönetim anlayışı benzerliğinin de etkisi ile Japonya 25 Kasım 1936 tarihinde Almanya ile "Komintern Karşıtlığı Paktı" imzalamış; benzer bir pakta da 6 Kasım 1937 tarihinde İtalya ile akdetmiştir. 21 Ağustos 1939 tarihinde ise Japonya, Almanya ve İtalya ile "Üçlü Antlaşma"yı imzalamıştır.¹⁵ Dünya siyasetinde gündemi derinden etkileyen bir diğer gelişme ise İtalyan yayılcılığıdır.

İtalya ile Türkiye arasındaki sorun alanları kendisini Ege Adalarının statüsü konusunda Lozan görüşmeleri sürecinde göstermiştir. İtalya'da 1922 yılında iktidara gelen Benito Mussolini (İtalyan Faşist Partisi), Lozan görüşmeleri sırasında İtalya'nın Uşi Antlaşması (1912) ile ele geçirdiği Ege'deki bir dizi adanın (On iki Adalar ve Meis Adası) İtalya'da kalması gerektiğini ileri sürmüştür. İtalya'nın, Türkiye'nin Musul başta olmak üzere kimi sınır sorunları ile boğuştuğu bir dönemde, Batı Anadolu'ya asker çıkaracağı yönündeki haberler, Türkiye'nin İtalyan yayılcılığı konusundaki şüphelerini artırmıştır. Türkiye'nin İtalyan yayılcılığına karşı duyduğu bu endişe, iki ülke arasında 1932 yılında yapılan bir antlaşma ile nispetten giderilmiştir.¹⁶ Ancak İtalya, egemenliği altında bulunan Ege Adalarını silahlandırmaya başlamış, ayrıca, 1935 yılında Habeşistan'ı işgal etmiştir.¹⁷ Bu durum Ankara'da endişeye neden olmuş ama aynı zamanda Ankara'ya tarihi bir fırsat da sunmuştur. Bu fırsat kendisini Montrö Boğazlar Sözleşmesinde göstermektedir.¹⁸

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, aynı zamanda, Milletler Cemiyeti sisteminin başarısızlığını da tescil etmiştir. İtalya'ya karşı alınan zorlama tedbirler hiç uygulanmamış ya da cılız kalmıştır. İtalya 1936 yılına gelindiğinde Habeşistan işgalini tamamlamıştır.¹⁹ İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, İngiltere'yi de endişelendirmiştir. Buna göre İngiltere, imparatorluk yolunun tehlikede olduğu izlenimine kapılmış ve Akdeniz devletleri ile bir askeri zeminde buluşmaya çabalamıştır. Akdeniz Paktı işte bu çabaların sonucu ortaya çıkmıştır.²⁰

Adolf Hitler'in Nazi Partisi ile Almanya'da iktidara gelmesi tüm dünya için son derece önemli bir dönüm noktasını simgeliyordu. Hitler'in Almanya için düşlediği dış politikanın üç temel noktası bulunmaktaydı. İlk olarak Hitler'e göre Almanya tekrar silahlanmalı ve Orta ve Doğu Avrupa'da topraklarını genişletmeliydi.²¹ Almanya için bir yaşam alanı (*Lebensraum*) tesis edilmeli ve bu yaşam alanı korunmalıydı. Bu da Hitler'in ikinci aşamasının hayata geçirilmesini zorunlu kılıyordu: "Avrupa Rusya'sının işgal edilmesi, doğudaki *Lebensraum*'un sağlamlaştırılması ve ekonomik anlamda acımasızca sömürülmesi..."²² Hitler'in dış politikasının son aşaması ise Amerika Birleşik Devletleri ile girişilecek bir son savaş idi. Dış politikasının ilk aşaması olan silahlanma isteği, esas itibarıyla, Birinci Dünya Savaşı sonunda oluşturulan bu düzenden çıkış istencinin bir yansıması idi. Almanya, Versay düzeninden çıkış anlamında ilk olarak 14 Ekim 1933 tarihinde "İsviçre'deki silahsızlanma konferansından ve Milletler Cemiyeti'nden ayrıldığını duyurdu."²³ Aynı yıl Milletler Cemiyeti'nin yönetiminde bir bölge olan Saar, yapılan bir halk oylaması sonucu Almanya'ya katıldı. Yine aynı sene Almanya, Versay düzeninin silahsızlanma ile

¹¹ Hasan Berke Dilan, *Atatürk Döneminin Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1998, 79.

¹² Dilan, *Atatürk Döneminin Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, 80.

¹³ Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 331 ve Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 198.

¹⁴ Tabir Sina Akşin'e aittir. Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul: T. İş Bankası Yayınları, 2020, 198.

¹⁵ Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 198-199.

¹⁶ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013, 41-44.

¹⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi, 2019, 57.

¹⁸ Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, 41-44.

¹⁹ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 57.

²⁰ Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 58.

²¹ Anthony Best v.d., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, 182.

²² Anthony Best v.d., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, 182.

²³ Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 165.

ilgili hükümlerini feshettiğini açıkladı ve zorunlu askerlik uygulamasını geri getirdiğini ilan etti. Almanya emin adımlarla Versay düzeninden çıkıyor, silahlanıyor ve ordusunu güçlendiriyordu. Bunun bir diğer önemli işareti ise Alman Hava Kuvvetleri'nin kuruluşu, Lokarno Paktı'ndan çıkış ve askersizleştirilmiş Ren Bölgesinin işgalidir.²⁴

1933 yılında iktidarı ele geçiren Nazi Partisi, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalandığı 1936 yılına kadar, revizyonist ve saldırgan politikalarını adım adım hayata geçirdi. Bunun sonucunda Dünya yeni bir felakete karşılaşacaktı. Türkiye de tüm bu gelişmeleri fark etmiş, Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini tesis etmek için girişimlere başlamıştır. Türkiye'nin izlediği politikanın, diplomasi ve uluslararası hukuk kurallarına uygun olduğu açıktır. Bu tespit dönemin Britanya Hükümeti Dışişleri Bakanı Monsieur Eden tarafından Avam Kamarasında yapılan konuşmada da tescil edilmektedir. Eden; *"Montreaux'deki bu konferanstan müteaddit tecrübeler kazanılmış ise de heyetinizce de kabul edilecektir ki bu konferanstan öğrenilen derslerin en mühimi şudur: umumi Avrupa politikası noktai nazarından bu konferans göstermiştir ki muahede ile alınan taahhüdlere tek taraflı hareket ile red etmek veya tadil etmek usullerinden ziyade... normal usullere ve beynelmilel münasebatın normal esaslarına uygun olarak müzakere ve anlaşma yolu ile muahedeleri tadil teşebbüsleri bütün alakadar tarafeynin menfaatine uygun bir anlaşmaya vasıta olabilir"*²⁵ diyerek Türkiye'nin izlediği usulün önemini vurgulamaktadır.

Gerçekten de Türkiye, bir oldu-bitti ile Boğazlar üzerinde hâkimiyetini kurmaya çalışmamış, mevcut konjonktürün de getirdiği imkânlar dâhilinde yerleşik teamüllerin dışında hareket etmemiştir. Mümkün olan her fırsatı değerlendirmiş, Lozan Antlaşmasına taraf olan tüm devletlerin rızasını tesis etmeye gayret etmiş, argümanlarını sağlam temeller üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin çabalarının uzun bir süre yayıldığına ve Türkiye'nin diplomasi kurumunu aktif şekilde kullandığına şahit olunmaktadır. Netice itibarıyla Montrö Boğazlar Sözleşmesi, diplomatik teamüllerin içinde kalınarak hukukun gösterdiği yön doğrultusunda akdedilmiş bir sözleşmedir. Egemenlik temel ilkesi üzerine kurulu uluslararası sistemin, aynı zamanda, iş birliği temelinde ilerleyebileceğinin de bir göstergesidir.

3. Türk Boğazları ve Rebus Sic Stantibus İlkesinin Tezahür Alanları

3.1. Türk Boğazlarından Geçiş Rejiminin Tarihsel Süreci

Boğazlar rejimi, uluslararası deniz hukukunun üzerinde önemle durduğu dünya siyasi dengelerinin -ki bunun yanında askeri ve ticari dengelerinin de- belirlenmesinde kritik yere sahip olan alt çalışma alanlarından birisidir. Boğazlar rejiminin belirlenmesinde genel geçer kuralların olamayacağı, her bir boğazın kendisine ait özelliklerinin olduğu ve bu özellikler nezdinde düzen tesis edilmeye gayret edildiği aşikârdır. Türk Boğazlarının durumu da yüzyıllar boyunca politik çekişmelerin merkezinde yer almıştır. Bazı boğazlar, dünya ticaretinin işleyişini derinden etkileyebilecek potansiyele de sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, *"iki veya daha fazla deniz alanını birleştiren dar su yolu"*²⁶ olarak tanımlanan boğazlara dair, devletlerin karasuları içerisinde kalan boğazların ya da uluslararası su yolu olarak adlandırılanların farklı statülere sahip olduğu görülmektedir. Bu ayrımın önemli hukuksal sonuçları bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesine göre bir devletin, esas çizgilerden itibaren hesaplanmak koşuluyla, 12 deniz miline kadar karasularına sahip olabileceği hükme bağlanmıştır.²⁷ Karşılıklı kıyıların uzunluğu 24 deniz milinden kısa olan boğazlardaki rejim ile 24 deniz milinden uzun olan boğazlardaki rejim, doğal olarak, farklılık gösterecektir. Bu durumda boğazlardan geçiş rejimleri de birbirlerinden farklı olacaktır. Karşılıklı kıyıların 24 deniz milinden fazla olduğu boğazlarda, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere "transit geçiş hakkı" uygulanabilir.²⁸ Bir devletin karasularının içinde kalan dar suyollarında hangi rejim uygulanmaktadır? Bu sorunun cevabı, her bir boğaz açısından yapılacak münhasır değerlendirmeler sonucunda verilmelidir.

Her bir boğaz için yapılacak münhasır değerlendirmelerden kasıt, o su yolunun dünya politik gündemindeki ya da dünya ticaretindeki yeri ile alakalıdır. Zira Türk Boğazları da son birkaç yüzyıldır -her ne kadar 12 deniz mili kuralı çok çağdaş bir karar olsa da- karasuları içerisinde kalan boğaz ve bu bağlamda tam egemenlik tesis edilen

²⁴ Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 165.

²⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0.234.580.17, (10.05.1936).

²⁶ Yusuf Aksar, *Uluslararası Hukuk II*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015, 43.

²⁷ BM Genel Kurulu, *Convention on the Law of the Sea*, 10 Aralık 1982, <https://www.refworld.org/docid/3dd8fd1b4.html> [erişim tarihi 7 Ocak 2022]

²⁸ BM Genel Kurulu, *Convention on the Law of the Sea*, Madde 37-44.

bir alan olarak değerlendirilmemektedir. Türk Boğazlarının nihai statüsünün belirlendiği Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden²⁹ önce, farklı statülerin boğazlara uygulandığına şahit olunmaktadır.

Türk Boğazları tabiri ilk olarak 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasının ilgili bölümünde kullanılıp tanımlanmaktadır.³⁰ Buna göre Boğazlar tabiri, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazını kapsayan coğrafi bölge için kullanılmaktadır.³¹ Akdeniz'i Karadeniz havzasına bağlayan söz konusu coğrafi konumu ile Boğazlar, dünya siyasal ve ekonomik düzeni için son derece kritik öneme sahiptir.³² Gerçekten de coğrafi konumu itibarıyla Türk Boğazları, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ana geçiş güzergâhı üzerinde konumlanmaktadır. Türk Boğazları, "Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na, Süveyş Kanalı ile Arap Yarımadası ve Hint Okyanusu'na, Türk boğazlarının Karadeniz-Akdeniz bağlantılarıyla Avrasya ve Uzak Doğu'ya uzanan bir ulaşım ağının da merkezindedir."³³ Söz konusu önem kendisini, boğazlardan geçen gemi trafiğinde de göstermektedir. Cihat Yayıncı'nın Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ve Kıyı Emniyeti gibi devlet kurumlarından derlediği bilgilere göre, boğazlardan yıllık gemi geçiş ortalaması, sayısal olarak azalma özelliği gösterse de tonaj olarak artmaktadır.³⁴

Böylesine ehemmiyete sahip bir bölgeden geçişlerin, genel teamüllerin yanı sıra, özel olarak üzerinde durulan hükümlere göre düzenlenmesi son derece normaldir. Ayrıca, Türk Boğazlarının Akdeniz ve Karadeniz gibi iki denizi birbirine bağlaması ve tarihsel olarak birçok devletin boğazlara gösterdiği ilgi, doğal olarak, Boğazlardan geçiş rejimini uzun yıllar gündemin üst sıralarında tutmuştur.³⁵ 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili maddelerine (38.madde vd.) göre "... Açık denizin veya münhasır ekonomik bölgenin bir bölümü ile açık denizin veya münhasır ekonomik bölgenin diğer bir bölümü arasında uluslararası seyrüsefer için kullanılan boğazlara" transit geçiş hakkı uygulanmasını öngörmektedir.³⁶ Ancak bu genel kural, 1857 tarihli Kopenhag Sözleşmesi ile rejimi tayin edilen Danimarka Boğazları, 1881 tarihli Buenos Aires Antlaşması ile rejimi tayin edilen Magellan Boğazı ve nihayet 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile geçiş rejimi tayin edilen Türk Boğazlarında uygulanmamaktadır.³⁷ Türk Boğazlarının geçiş rejimi 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesinden çok önce uluslararası alana mâl olmuş bir olgudur ve geçiş rejimi kimi uluslararası düzenlemelere tabi kılınmıştır. Söz konusu düzenlemelerin tarihi 19. yüzyılın başlarına kadar götürülebilir. Bu tarihten önce de farklı bir geçiş rejiminin uygulandığını söylemek mümkündür.

Buna göre Boğazlar üzerinde 3 ana dönem ve geçiş rejimi sınıflandırması yapılabilir. 1453 yılında İstanbul'un fethi ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin geçiş rejimini belirlediği yaklaşık 321 yıllık dönem gelmektedir. 1774 yılı ile başlayan ancak esas itibarıyla 1809 - 1841 yılları arasında kapsayan ikinci dönem, İkili Antlaşmalar dönemi olarak nitelenmekte ve Boğazlardan geçiş rejimlerinin söz konusu ikili antlaşmalar ile belirlendiği tarihsel dönemi nitelenmektedir. Son dönem ise boğazlardan geçiş rejiminin uluslararası mahiyete evrildiği ve bundan dolayı da uluslararası düzenlemelere konu edildiği yaklaşık 160 senelik üçüncü dönemdir.³⁸

İstanbul'un ve Karadeniz havzasının fethiyle tamamlanan tarihsel sekans, aynı zamanda, Boğazlardan geçişin münhasıran ve tam Osmanlı egemenliği altında olduğu dönemi imlemektedir. Buna göre Osmanlıların uyguladığı

²⁹ Montrö Boğazlar Sözleşmesinin orijinal metni için bkz. The League of Nations, *Convention Regarding The Regime of The Straits. Signed At Montreux*, 20 Temmuz 1936, LNTS 215, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20173/v173.pdf> [erişim tarihi 7 Ocak 2022].

³⁰ Aksar, *Uluslararası Hukuk II*, 46. Ayrıca Lozan Barış Antlaşmasının Boğazlar Rejimine Dair Sözleşmesinin ana metni için bkz. *Convention relating to the Regime of the Straits, signed at Lausanne*, 24 Temmuz 1923, 1924 LNTS 117, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/lon/volume%2028/v28.pdf> [erişim tarihi 8 Ocak 2022].

³¹ Lozan Boğazlar Sözleşmesi Madde 1.

³² Times dergisi muhabiri Philip Graves'in, Royal Central Asian Society'de Boğazlar meselesi üzerine yapmış olduğu konuşma dikkate değerdir. 1933 yılında gerçekleşen söz konusu konuşma, Boğazlar üzerindeki uluslararası emellerin bir hal yoluna kavuşmadığını; aksine gelecekte bu konunun tekraren gündeme geleceğini her bir devlet nezdinde örnekler vererek tartışmaktadır. Burada dikkati çeken bir husus ise Sovyet Rusya'sının tutumudur. Buna göre o yıllarda Sovyet Rusya'nın boğazlara dair konumlanışı, konunun merkezindeki yer olarak betimlenmektedir. Bkz. BCA 30.10.0.0.228.534.13, (12.02.1933).

³³ Z. Koday, S. Koday, Ç.K. Kaymaz, "Dünyadaki bazı önemli boğazlar ile kanalların coğrafi özellikleri ve jeopolitik önemleri," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/3 (2017), 879-940, 888.

³⁴ Cihat Yayıncı, *Soru ve Cevaplarla Montrö: Nedir, Ne Değildir?*, İstanbul: Girdap Yayınları, 2021, 24-32.

³⁵ Sami Doğru, "Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2013), 123-169, 133.

³⁶ Aksar, *Uluslararası Hukuk II*, 45.

³⁷ Aksar, *Uluslararası Hukuk II*, 46.

³⁸ Boğazlardan geçiş rejimlerinin evrimi ve Boğazlardan geçiş rejiminin neden ve ne zaman dönüşüme uğradığına dair bilgi için bkz. Doğru, "Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş," 136-137.

genel ilke, yabancı devletlerin savaş ve ticaret gemilerine, en azından teorik olarak, “kapalılık ilkesidir.”³⁹ Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin tek taraflı işlemler sonucu bazı devletlere ticari imtiyazlar verdiği, Karadeniz’de ticaret yapmak için bu devletlerin gemilerinin geçişine izin verdiğini görmekteyiz. 1535’te Fransa’ya 1579’da İngilizlere ve 1612’de Hollandalılara ticari ayrıcalıklar tanınmış ve bu devletlerin gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesine izin verilmiştir.⁴⁰

18. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti ile Rusya Çarlığı arasında hem karada hem de denizlerdeki rekabetin arttığı ve bu rekabetin çeşitli savaşların önünü açtığına tanık olunmaktadır. Rusya ile yapılan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu’nun uzun zamandır uyguladığı “kapalılık prensibi”nin sona erdirmemle birlikte, Rus ticaret gemilerinin daha önceleri Fransa ve İngiltere’nin de sahip olduğu ticari imtiyazlara kavuşmasını sağlamıştır.⁴¹ Rus savaş gemilerinin, Karadeniz’den Akdeniz’e geçmeleri, Osmanlı Devleti tarafından katıyen kabul edilmemiş ve böylelikle Boğazlar meselesi Rusya açısından neticelenmemiştir.⁴²

Küçük Kaynarca Antlaşması ile tesis edilen düzen 1806 yılında Osmanlı-Rus Savaşının başlamasıyla ortadan kalkmıştır. İngilizlerin donanmasını Çanakkale’den geçirerek İstanbul önlerine getirmesi, boğazlar meselesinin yeni bir boyuta evrilmekte olduğunu göstermiştir. 1809 yılında akdedilen Kale-i Sultaniye Antlaşması, her ne kadar boğazların tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı olduğunu teyit ediyor olsa da İngilizlerin dahlini de tescilliyor ve sorunun uluslararası hale dönüştüğünü gösteriyordu.⁴³ 1829 yılında Ruslarla yapılan Edirne Antlaşması ile boğazlar üzerinde yüzyıllardır süregelen “boğazların kapalılığı” prensibi ortadan kalkmış ve Rusya’nın yanı sıra diğer tüm devletlerin ticaret gemilerinin boğazlardan geçişinin serbest olduğu kabul edilmiştir.⁴⁴ Buna mukabil 1833 tarihli Hünkâr İskeleyi Antlaşması da Ruslara, Osmanlı Devleti üzerinde geniş haklar ve imtiyazlar da sunuyordu. Boğazlara dair ise Osmanlı Devleti, Rusya’nın saldırıya uğraması durumunda Boğazların kapatılacağı hükme bağlanıyordu.⁴⁵

Değişen koşulların ve gelişen olayların yeni antlaşmalara kapı araladığı ve eskinin yerine yeni hükümler getirdiğine şahit olmaktayız. Ancak bu dönemin ayırt edici özelliği, her bir düzenlemenin ikili antlaşmalar şeklinde cereyan etmesidir. 1841 yılında, boğazlardan geçiş rejiminin çok taraflı uluslararası antlaşmalar marifetiyle düzenlenmeye başlanan yeni bir döneme girilmektedir.

Hünkâr İskeleyi Antlaşması, Rusya’nın Mehmet Ali tehdidine karşı Osmanlı Devleti’ne yapmış olduğu yardımın bir semeresiydi. Ancak antlaşma çok uzun sürmedi ve Mehmet Ali Paşa Suriye üzerinde hak iddia etmeye başladı. Osmanlı Devleti’nin son bulması ve hanedan değişiminin gerçekleşmesi, dönemin büyük devletlerinin pek de işine gelmeyen gelişmeler olarak değerlendirildi. Bu yüzden Fransa dışında kalan dört büyük devlet (Prusya, Rusya, Avusturya ve Büyük Britanya), Osmanlı Devleti’ne, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’ya Mısır valiliğinin irsen verilmesi hususunda baskı yaptılar. Osmanlı Devleti bu teklifi kabul ederek, sorunun çözümünü önceledi. Böylelikle Mısır Valiliği Kavalalı ailesine geçiyor; Kavalalı ailesi taleplerinden vazgeçiyor; Mısır’da tutulan Osmanlı Donanması İstanbul’a teslim ediliyor ve sulh sağlanıyordu. Tüm bu anlaşmaların da onaylandığı ve Boğazlar ile ilgili hükümlerinden de içerisinde yer aldığı 1841 tarihli Londra Antlaşması akdediliyordu. Boğazlara dair yapılan antlaşmaya göre, tüm yabancı savaş gemilerinin Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçişi yasaklanıyordu. Bu durum Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Rusya’nın elde ettiği kazanımların ortadan kalkması anlamına gelmekteydi.⁴⁶

³⁹ Doğru, “Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan’dan Montrö’ye Geçiş,” 137.

⁴⁰ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Cilt-I*, Ankara: TBMM Yayınları, bty, 602.

⁴¹ Dikran M. Zenginkuzucu, Abdülbari Çintan, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin Statüsünün Güncel Gelişmeler ve Kanal İstanbul Projesi Bağlamında Değerlendirilmesi,” *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2019), 67-79, 68-69.

⁴² Muharrem Dördüncü, “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi,” *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2001), 73-89, 76.

⁴³ Hüseyin Tosun, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi Boğazlar Sorununda Son Aşama,” *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/13 (1994), 87-112, 88.

⁴⁴ Doğru, “Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan’dan Montrö’ye Geçiş,” 138-139.

⁴⁵ Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1789-1908),” *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908*, Ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Tarih Yayınları, 2005, 77-190, 117.

⁴⁶ Akşin, “Siyasal Tarih (1789-1908),” 126; ayrıca bkz. "Straits Convention ." *Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*. 29 Aralık 2021 <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/straits-convention> [erişim tarihi 10.01.2022].

1841 tarihli Londra Antlaşması, Türk Boğazlarından geçiş rejimi hususunda, uluslararası düzenlemelerin esas alındığı yeni bir dönemin başlangıcını tescil etmekteydi.⁴⁷ Bunun yanı sıra Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında, dönemin büyük devletleri tarafından imzalanan kimi gizli antlaşmalarla boğazlar üzerindeki egemenlik hakları düzenlenmeye çalışılmıştır.⁴⁸ Boğazların statüsünün ve geçiş rejiminin belirlenmesinde uluslararası antlaşmaların belirleyici olması geleneği, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile devam etmiştir. Lozan Boğaz Sözleşmesine göre boğazlardan genel geçiş ilkesi “tam serbestlik” olarak tayin edilmektedir.⁴⁹ Sözleşmenin 4. maddesinden 9. maddesine kadar belirtilen alanların ve tedbirlerin, 3. maddede belirtildiği üzere, her türlü geçiş serbestliğinin teminatı için gerekli olduğu belirtilmektedir. Buna göre 4. madde uyarınca kimi adalar, Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı'nın iki yakası silahsızlandırılıyordu. Sözleşmenin 12. maddesi, Boğazlardan geçiş rejiminin denetimini sağlamak üzere bir uluslararası komisyon kurulmasını öngörmekteydi. Söz konusu Boğazlar Komisyonu, Milletler Cemiyeti'nin yetki ve otoritesi altında görev yapacak şekilde formüle edilmekteydi. Sözleşmede Türkiye'nin savaşta olduğu döneme dair bir hüküm bulunuyorken, Türkiye'nin kendisini yakın savaş tehdidinde hissettiği bir döneme dair hüküm bulunmamaktaydı. Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin kimi egemenlik haklarının kısıtlandığı, Türkiye'nin güvenliğine dair tüm endişelerin de giderilmediği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye, tüm uygun fırsatları kullanmak suretiyle, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye lehine dönüştürülmesi için çabalar sarf etmeye başlamıştır. Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesinin toplanması ve yeni bir uluslararası belgenin akdedilmesi talebi, Türkiye tarafından özellikle 1933 sonrası dönemde, değişen koşullar ilkesi gereği gündemde tutulmuştur. Dönemin dışişleri bakanlığı yetkililerinin girişimleri de söz konusu taleplerin izinin sürülebileceği bir tarihsel fırsat da sunmaktadır.

4. Montrö Boğazlar Sözleşmesinin Akdedilmesine Giden Süreçte Türkiye'nin *Rebus Sic Stantibus* İlkesini Gündeme Getirmesi

Boğazlardan geçiş rejimlerinin son üç yüz yıllık serüveni, savaş (1829 yılında Ruslarla yapılan Edirne Antlaşması) ya da isyan (Mehmet Ali Paşa isyanına karşı alınan tedbirlerde olduğu üzere) gibi olağanüstü olayların neticesi olarak, koşullarda oluşan köklü değişiklikler sonucunda, dönüşüme uğramasıyla gerçekleşmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın (Lozan Boğazlar Sözleşmesi) yürürlüğe girdiği 1923 yılından Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin akdedildiği 1936 yılına kadar uluslararası politikada köklü dönüşümler meydana gelmiştir. Türkiye de bu dönüşümleri gündemde tutarak, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile tesis edilen ve egemenlik haklarını kısıtlayan kimi düzenlemeleri değiştirmek için çabalarda bulunmuştur.⁵⁰

4 Şubat 1933 tarihli gazetelerde, Cenevre'de toplanan “Silahları Azaltma Konferansı”na dair haberlere rastlanmaktadır.⁵¹ Türkiye'nin de iştirak ettiği bu Konferans'ta, Silahların Azaltılmasına Dair İngiliz projesinin müzakereleri devam ederken, Türk delegasyonundan Cemal Hüsnü Bey, Boğazlara dair ilk resmi demeci vermiş bulunuyordu. Buna göre Cemal Bey'in Nutkunun;

“...bilhassa boğazların serbestisinin tamamen Türkiye'nin kefaleti altında mahfuz kalması ve gerek bu mıntıkaya, gerek Yunanistan ve Bulgaristan ile Türkiye arasındaki hudutlara ait her üç dost ve komşu memleket arazilerine taalluk eden askeri tabdidatın tabiatile kaldırılarak yerine müsavat esasında her memleket için olduğu gibi bu hususlarda dahi umumi teslihatın azaltılmasına ve tahdidine dair mukavele ahkâmının kaim olması hakkındaki,”⁵²

bölümü, Boğazlar konusundaki Türk tezinin ilk resmi dışavurumu olarak önem arz etmektedir. Türk tarafının silahsızlanma konferansına vermiş olduğu ehemmiyetin de göstergesi olarak Tevfik Rüştü Bey 21 Nisan 1933

⁴⁷ Lozan Boğazlar Sözleşmesinin akdedildiği 1923 tarihine kadar, 1841 yılında tesis edilen Boğazların Kapalılığı ilkesi, bazı küçük değişiklikleri dışarıda bırakırsak, aynıyla korunmuştur. Doğru, “Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş,” 139; Hakan Uzun, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları,” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 61(Güz), 393-435, 397.

⁴⁸ Boğazlara dair hükümler içeren gizli antlaşmalar için bkz. İsmail Köse, “I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915),” *Bilig*, 89/Bahar (2019),1-27.

⁴⁹ Tutanaklar ve sözleşmelerin Türkçe tam metinleri için bkz. Seha Meray, “Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler,” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 348, Takım II, Cilt 2, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 1973, 64.

⁵⁰ “Türkiye, talebinin gerekçesini uluslararası hukuk açısından “rebussicstantibus”¹⁷ ilkesine dayandırmıştır. Türkiye'nin teklifi, İtalya dışında, SSCB, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Fransa, İngiltere tarafından gerçekten de değişen koşullar ve hatta çıkarlar nedeniyle olumlu karşılanmıştır.” Uzun, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları,” 398.

⁵¹ “Silahları Azaltma Konferansı: Konferans Açıldı Tatlı Tatlı Konuşuldu,” *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1933, 1.

⁵² “İngiliz Projesi Müzakere Ediliyor: Murahhasımız C. Hüsnü Bey Cenevre'de mühim bir nutuk söyledi,” *Cumhuriyet*, 25 Mart 1933, 6.

tarhinde Cenevre'ye hareket etmiştir.⁵³ Zira Tevfik Bey ve delegasyonunun görevleri arasında, İngiliz Başbakanı James Ramsay MacDonald'ın konferansa sunduğu projesinin münakaşası ve “*bilhassa, Boğazlar üzerinde mevcut askeri tahdidatın ilgası*” bulunmaktadır.⁵⁴ Mayıs 1933 içerisinde devam edegelen Silahsızlanma Konferansı'nda Tevfik Rüştü Bey, vermiş olduğu mütalaada, Boğazların serbestisinin sağlanabilmesi için Lozan Antlaşması ile silahlardan arındırılan bölgelerin Türkiye lehine silahlandırılmasını talep etmiştir. Bu talebin gerekçesi olarak da “*Boğazların serbestisinin müdafaa ve muhafazası elinde olması lazım gelen Türkiye'nin bu vazifeyi hakkıyla yapabilmesi için mevcut askeri kayıtların kaldırılmasını istemiş ve bu teklifimizin hususi bir komisyon tarafından tetkikini*” önermiştir.⁵⁵ Zira Tevfik Bey'in ifadelerine göre, İngilizlerin konferansa sunduğu projenin kabulünün, “*Lozan Antlaşması'nda özel bir rejime tabi olan Boğazlar sözleşmesinde esaslı değişiklik meydana getirmiş...*” olacağı belirtilmektedir.⁵⁶ Ancak, Türk tarafının teklifi hakkında “*Tevfik Rüştü Beyden sonra söz alan İngiliz murahhası çok mühim olan bu mesele hakkında şimdilik karar verilmemesi ve müzakeresinin ikinci kıraatine talik edilmesini*” önerdiğinden dolayı konu neticelenmemiştir.⁵⁷

Avrupa'da meydana gelen siyasal gelişmeler, Almanya'nın ve İtalya'nın revizyonist politikalarının açığa çıktığının ve yaklaşan tehlikeye dair farkındalığın arttığına tüm milletlerce kabul edildiğinin resmi olarak ortadadır. Zira Sovyetler Birliği ile Almanya üzerine bir haberde, Sovyet gazetelerinin Almanya'yı, “*Avrupa'nın ortasında bir bomba*” olarak tarif ettiğine ve Alman yayımlarının “*şarktan*” değil “*garptan*” başlayacağına dair tespitlerine rastlandığı bildirilmektedir.⁵⁸ Ayrıca belirtilmelidir ki 1935 yılı neşriyatında, 1939 yılında çıkacak savaşa dair izleri sürmek pek olasıdır. Hülasa koşullar, savaşın kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Fransa'nın askeri birliklerini Alman sınırına kaydırması veyahut Almanya'nın zorunlu askerliği getirmesi 1935 yılı itibarıyla hız kazanan önleyici politikalar olarak dikkat çekmektedir. Bu politikaların içinde mühim olan bir gelişme ise 14 Nisan 1935'te akdedilen Stresa Antlaşmalarıdır. Stresa'da gerçekleşen görüşmelerin sonucunda, devletler, Cenevre'de toplanmış ve Milletler Cemiyeti'nde söz konusu gelişmeler ele alınmıştır. Stresa görüşmelerinin nihai tebliğinin altıncı maddesine göre; “*Üç devlet mümessilleri (İtalya, Fransa ve İngiltere) silah vaziyetleri Sen Jermen, Triyanon ve Nöyyi sulh muahedelerile tesbit edilmiş olan devletler tarafından bu vaziyetin tadili hususunda arzuyu da mütalea etmişlerdir ve keyfiyeti diplomatik vasita ile diğer alakadar devletlere bildirmeyi kararlaştırmışlardır.*”⁵⁹

Bunun sonucu olarak, Milletler Cemiyeti'nin 17 Nisan tarihli oturumunda söz alan Tevfik Rüştü Aras, Türkiye'nin boğazlar üzerindeki politikasını muhataplarına iletmiştir. Buna göre Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren ve statükoyu belirleyen düzenin değişmesinin, Boğazlar konusundaki durumu değiştirmesi gerektiği gündeme taşınmıştır.⁶⁰

Cenevre'de gerçekleşen konferansta İngiliz planında Almanya aleyhine değişiklik yapılması üzerine, Almanya, 1933 yılında hem konferanstan hem de Milletler Cemiyeti'nden çekilmiştir. Abidin Daver'in 19 Nisan tarihli başmakalesinde belirttiği üzere, Tevfik Rüştü Aras'ın antlaşmalarla çizilmiş durumun değişmesi sorusuna, Boğazlar rejiminin de değişmesi gerektiği karşılığını verdiğini ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ise “*Bulgaristan'ın 20.000 kişiden fazla bir kuvvet bulundurmaması esas olduğu bir zamanda kabul edilmişti. Şimdi komşumuza istediği gibi bir ordu beslemek müsaadesi verilince Trakya ve İstanbul'un yan ve arkası demek olan Boğazların da tahkimine müsaade etmek gerekir*” diyerek, Türk tezinin haklılığını köşesine taşımıştır.⁶¹

1935 yılının Eylül ayı, İtalya ve Habeşistan arasındaki gerilim şahit olmaktadır. Eylül ayı içerisinde toplanan Milletler Cemiyeti'nde en temel mesele, İtalyan-Habeş uyuşmazlığı ve bu uyuşmazlığın çözümüne dair beklentilerdi. Ancak İtalya'nın bir türlü çözüme yanaşmaması ve her geçen gün Afrika'ya askeri birlik sevketmesi, durumu içinden çıkılmaz bir hale sokuyordu. Silahsızlanma konusunda da Türkiye aleyhine oluşacak bir düzenlemeye karşın da Boğazlar rejimi gündeme gelmektedir. Tevfik Rüştü Aras, 14 Eylül 1935 tarihli Milletler Cemiyeti Asamblesinde, “*... Şimdiki muahedelerin tayin etmiş olduğu durumda değişiklikler husule geldiği takdirde Türkiye'nin kendisini Boğazlar rejiminde önemli tadilat icrasını bu değişikliklere tabi tutmak mecburiyetinde*

⁵³ “İki Vekilimiz Tevfik Rüştü ve Celal B.ler hareket ediyor,” *Milliyet*, 20 Nisan 1933, 1.

⁵⁴ “Tevfik Rüştü ve Celal Beyler,” *Milliyet*, 22 Nisan 1933, 2.

⁵⁵ “Boğazlardaki Askeri Kayıtların Kaldırılması Zamanı Gelmiştir,” *Milliyet*, 25 Mayıs 1933, 1.

⁵⁶ Dilan, *Atatürk Dönemin Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, 126.

⁵⁷ “Boğazlardaki Askeri Kayıtların Kaldırılması Zamanı Gelmiştir,” *Milliyet*, 25 Mayıs 1933, 5.

⁵⁸ “Avrupa'nın Ortasındaki bomba: Almanya!” *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1935, 1.

⁵⁹ “Neşredilen Tebliğ,” *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1935, 1.

⁶⁰ “Antlaşmalar değişecek olursa Çanakkale rejimi de değişmelidir,” *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1935, 1.

⁶¹ Abidin Daver, “Boğazlarda İsteddiğimiz Müdafada Müsavattır,” *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1935, 1.

göreceğini” söylemiştir.⁶² Aynı şekilde Tefvik Rüştü Aras, 15 Eylül tarihinde vermiş olduğu nutukta şunları dile getirmiştir:

“Boğazlara aid olan askeri hükümler Türkiyenin sahil muhafazası haklarına ve memleketimin Boğazlarla ayrılmış olan iki bölgesi arasında geçiş ve taşıma işlerine ağır zararlar getirmektedir. Bu hal, mevzuu bahs hükümlerin kabulü sırasında mevcut vaziyetlerde derin değişiklikler husule gelmiş olmasına ve bu vaziyetlerin bugün birçok tebeddüllere maruz bir halde bulunmasına rağmen devam etmektedir. Bu münasebetle aşağıdaki noktayı sarıh bir surette ortaya sürmek isterim. Şayed mevcut muahedelerle tesbit edilen vaziyette değişiklikler vukua gelirse Türkiye, bunları Boğazların askeri rejiminde icab eden değişikliklerin icrasına vabeste kılmak zaruretinde kalacaktır.”⁶³

Kasım 1935’e gelindiğinde ise Cenevre’de toplanan Milletler Cemiyeti’nin gündeminde İtalya’ya karşı alınacak zorlama tedbirler bulunmaktaydı. İtalya ve Habeşistan çatışmalarının başladığına dair haberler gazetelerde yer ediniyordu. Milletler Cemiyeti de İtalya’ya dair zorlayıcı kimi tedbirler almış, söz konusu tedbirlerin uygulanabilmesi için Türk hükümetine yetki veren Meclis toplantısında Tefvik Rüştü Aras, boğazlar konusundaki ısrarını her ortamda dile getirdiğini ilan etmiştir.⁶⁴

1935 yılının Kasım ve Aralık ayları, İtalyan-Habeş Savaşı ve bu savaşa dair barış tartışmaları ile geçmiştir. Milletler Cemiyeti’nin almış olduğu zorlama tedbirlerin uygulanması ve yakın tarihli bir sulha kavuşulması arzusu, dönemin gazetelerinin birinci sayfalarında kendisine yer bulmuştur. Habeşistan Savaşı devam ederken, 22 Aralık 1935 tarihli bir habere göre, “uzak şarkta” Japon tehlikesine dikkat çekilirken, Akdeniz’de olası bir İtalyan saldırısına karşı Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya’nın, İngiltere’yle birlikte hareket edecekleri haberi yer almaktadır.⁶⁵ Akdeniz’deki İtalyan tehdidine yönelik haberlerin artması, ileride gündeme taşınacak olan Boğazlar meselesinde Türkiye’nin elini güçlendiren bir unsur olarak varlığını korumaktadır.

Her ne kadar Ankara’da Habeşistan meselelerinin ve dahi Akdeniz’deki iş birliği fırsatlarının, Türkiye’nin boğazlar konusundaki tavrını değiştirmeyip etkilemeyeceği belirtilse de bu durum, resmi bir dış politika söylemi ya da bir devletin egemen haklarını savunmak için başka unsurların arkasına saklanmadığının gösterilmesi olarak yorumlanmalıdır. Zira Akşam gazetesinin 25 Aralık 1935 tarihli sayısındaki “Politikacı” mahlaslı yazıda resmi söylem tekrar edilmiş ve “Türkiye’nin bir boğazlar meselesi vardır... Fakat bizim boğazlar meselesi Habeş işi arasında bir münasebet yoktur,” denilmektedir. Aynı yazıda “Boğazlar bu halde kaldıkça ve devletler boyuna silahlandıkça kendimizi emniyette sayamıyoruz. Hakkımızın ergeç tanınacağı ümidindeyiz,” denilerek, değişen koşulların varlığı da kabul edilmiştir. Amacın Türkiye’nin vurgusunun kendi güvenliği olduğu ve dış meselelerden bir fırsatçılık peşinde koşmadığı belirtilmek istenmektedir. Ancak dış meselelerdeki her gelişme, doğrudan Türkiye’nin güvenliğini etkileyen olaylardır. Söz konusu yazı iç tutarsızlık girdabına düşme riskini taşımaktadır.⁶⁶ Ancak şu da bir gerçektir, Türkiye uluslararası ilişkilerdeki çalkantılı ortamdan istifade edip, hukukun ve diplomasi kurumunun dışında cereyan eden bir oldubittiyle Boğazları tahkim etme yoluna gitmemiştir. Bu politikasını da “ahde vefa” prensibine bağlı şekilde her fırsatta savunmuştur. Ancak, Boğazlar konusundaki tavrını da elbette uluslararası ilişkilerin değişen koşulları üzerine bina etmektedir. Örneğin 29 Aralık 1935 tarihinde, Akdeniz’deki gerilime dair olarak İngiltere hükümetine verdiği cevapta, “... Sadece Milletler Cemiyeti Paketi mucibince kendisine düşen vazifeyi yapacağını bildirmiştir. Türkiye dürüst bir politika takip etmektedir. Firsattan herhangi bir suretle istifade yoluna sapmağı asla düşünmemektedir” demektedir.⁶⁷ 1935 yılı bu gelişmelerle son bulmuş, Türkiye’nin Boğazlara dair politikası uluslararası görünürlük kazanıp destek görmeye de böylelikle başlamıştır.

1 Nisan 1936 tarihli gazetelerde ise silahlanma yarışının hızlandığı haberlerine tanık olunmaktadır. Bu yarışa İsveç ve İsviçre de tedbirler alarak katılmakta, bütün Avrupa devletlerinin de benzer bir niyet ile hareket ettiğine dikkat çekilmektedir.⁶⁸ 1 Nisan 1936’da Avusturya, “Sen Jermen muahedesi de yırtıldı” başlıklarında da belirtildiği üzere, zorunlu askerliği yeniden tesis etmiştir.⁶⁹ Tüm bu ahval içerisinde Türkiye de Boğazlar konusunda attığı adımları hızlandırmış görünmektedir. Yunan gazetelerinde çıkan bir haber bunu teyit eder niteliktedir. Habere

⁶² “Boğazlar rejimi: Tefvik Rüştü Arasın Uluslar Kurumunda dün verdiği diyeve,” *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1935, 1.

⁶³ “Dışbakanımızın nutku,” *Akşam*, 16 Eylül 1935, 2.

⁶⁴ “Zecri tedbirler liyihası kabul edildi,” *Akşam*, 14 Teşrin-i Sani 1935, 2.

⁶⁵ “İtalyan donanması Akdenizde İngiliz filosuna taarruz ederse...” *Akşam*, 22 Kanun-u Evvel 1935, 2.

⁶⁶ Politikacı, “Türkiyenin Vaziyeti,” *Akşam*, 25 Kanun-u Evvel 1935, 2.

⁶⁷ “Boğazlar meselesi: Hükümetimizin İngiltere’ye verdiği cevabında bundan bahsettiği doğru değil,” *Akşam*, 30 Kanun-u Evvel 1935, 2.

⁶⁸ “Harb korkusu!” *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1936 ve *Akşam*, 1 Nisan 1936, 1.

⁶⁹ “Sen Jermen muahedesi de yırtıldı,” *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1936, 1.

göre Türkiye, esas tehlikenin kuzey komşusu olan Sovyetler Birliği'nden değil, Akdeniz'deki askeri hareketliliği artmakta olan İtalya'dan geleceğini düşünmektedir. Bu durumda da Türkiye, Boğazları tahkim etmek istemekte, konuyu fırsatını bulduğunda Cenevre'de (Milletler Cemiyeti'nde) gündeme getirme derdindedir.⁷⁰

Yukarıda bahsedilen hususu destekler bir diğer haber de Ulus Gazetesinin 8 Nisan 1936 tarihli nüshasında kendisine yer bulmuştur. Buna göre Boğazlar konusunda İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Avam kamarasında sorulan bir soruya cevap verirken, “Çanakkaledede tekrar istihkamlar yapmak hususunda Türk hükümetinden resmi bir tebliğ gelmemiş ise de, Türkiye dış bakanı hükümetinin bu meseleyi herhançî bir münasib zamanda, mevzubahis etmek arzusunda bulunduğunu bildirmiştir” demiştir.⁷¹ İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in vermiş olduğu cevabı hakkında Cumhuriyet gazetesi, “Boğazlar işinin tetkikini istedik, Eden bu talebimizi İngiliz Parlamentosuna bildirdi” diyerek haberleştirmiştir.⁷²

Zira Türkiye'nin Boğazlar konusundaki girişimleri, 10 Nisan 1936 tarihinde resmi bir tebliğ ile açıkça ilan edilmiş oluyordu. Başbakanlık'tan yapılan tebliğde;

“Arsı ulusal vaziyette husule gelen hukuki, siyasi ve askeri esaslı değişmeler karşısında boğazlar mukavelesinin bugünkü halinin Türkiye'nin emniyet ve müdafaası için esasından değişmesi lâzım geldiğini müşahade eden cumhuriyet hükümeti, vaktiyle boğazlar mukavelesini kendilerile müzakere etmiş olduğu devletlere müracaata karar vermiştir. Türkiye Hariciye vekaleti buna dair olan notayı alakadar devletlere ve makamlara tebliğ edilmek üzere icap edenlere bildirmiştir. Nota metni alakadarların eline vasil olduğu anlaşıldıktan sonra neşrolunacaktır. O zamana kadar tahmine müstenit neşriyat ve tefsirat yapmamak lüzumunu yüksek matbuatımızın takdirinden bekleriz. Bir nokta şimdiden tarih olunur ki, hükümetin teşebbüsü şimdiye kadar takib ettiği esas siyasetinin usullerine tamamen mutabık bir mahiyettedir,”⁷³

denilmektedir.

Gerçekten de 12 Nisan tarihli gazetelerde, 11 Nisan günü gönderilen notaya dair yorumlara rastlanmaktadır. Buna göre Türkiye'nin notası, Lozan Antlaşmasınının 18. Maddesi uyarınca verilmiştir. Zira 18. maddeye göre Boğazların korunması ve askerden arındırılmış bölgelerin Türkiye'nin güvenliğine halel getirmemesi için bazı tedbirlerin alındığı görülmektedir.⁷⁴ Bu maddeye istinaden, “Türkiye Cumhuriyeti son vakaların ve bilhassa Ren havzasının yeniden askerileştirilmesi keyfiyetinin Lozan mukavelesinde dikkate alınan teminatın tatbikinde zorluğa uğranılacağını isbat ettiğini kaydederek Lozan andlaşmasınının boğazların askerlikten tecride dair hükümlerinin kaldırılmasını talep etmektedir.”⁷⁵ Söz konusu durum 22 Mart 1936 tarihli New York Times gazetesinde de ele alınmış ve “Türkiye, Rhine İhtilafından dolayı çok sıkıntılı bir vaziyette bulunuyor” başlığıyla yayımlanmıştır. Makalede; “Türkiye, prensip itibari ile, muahedelerin ihlali ve emrivakiler ihdasının aleyhindedir. Son 10 sene zarfında boğazların tekrar tahkimi meselesinde takındığı sabırane vaziyetle mevcut muahedelere karşı olan hürmetini kâfi derecede isbat etmiştir” denilerek, Türkiye'nin izlediği barışçıl diplomasi ve hukukun üstünlüğünden yana tavır ve boğazlar konusundaki tutumu ele alınmaktadır.⁷⁶

Cumhuriyet'in aynı tarihli sayısında başyazar Yunus Nadi konuyu köşesine taşımıştır. Yunus Nadi yazısında “... Milletlerarası hukuku denilen mefhumun yavaş yavaş ortadan kalkmakta olması dikkate layık en ehemmiyetli nokta olup zaten bu yüzden dünyanın hissetmekte olduğu ıstırab da esasen bu sebebden ileri gelmektedir” dedikten sonra; her ne kadar hukukun çiğnenmesi dönemin modası haline gelse de Türkiye'nin ilgili devletlere yaptığı başvuru ile hukuka olan inancının takdir edilmesi gerektiğini de belirtmektedir.⁷⁷ Türkiye'nin uluslararası hukuka ve

⁷⁰ “Boğazların tahkimi,” *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1936, 9.

⁷¹ “Boğazlar hakkında,” *Ulus*, 8 Nisan 1936, 1. Gerçekten de Tefik Rüştü Aras, İngiliz Dış İşleri Bakanı Eden ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin boğazlar konusundaki tutumunu tüm açıklığı ile dile getirmiş ve İngiliz Bakanın konuya olumlu yaklaşmasını sağlamıştır. Bunu yaparken de hep ileri sürüldüğü üzere, koşullardaki değişikliklerden dem vurulmuştur. Tefik Rüştü Aras'ın anlatımıyla: “Londra Büyükelçimiz, aziz dostum Fethi Okyar beyefendi ile birlikte, İngiltere Hariciye Nazırı Mr. Eden'i ziyaret ettim. Şahidi olduğumuz milletlerarası durumun, Boğazlarımızın açık kalmasına daha fazla sabretmekliğimizin isabetsiz ve ihtiyatsız olacağını anlattım ve milletlerarası barış davamızda önemli bir anlaşmanın tekrar gözden geçirme yoluyla bir numune yaratılmasının faydasını da sözlerime kattım. Nihayet İngiliz Hariciye Nazırı ile mutabık olduğumuzu sandığım yerde bu konu üzerinde konuşmayı kestim ve konuyu genel durum üzerine çevirdim.” Tefik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2003, 181.

⁷² “Boğazlar işinin tetkikini istedik,” *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1936, 1.

⁷³ Boğazlar hakkında Başvekaletin tebliği,” *Ulus*, “11 Nisan 1936, 1.

⁷⁴ Seha Meray, “Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler,” 63.

⁷⁵ “Boğazlar hakkındaki notamız ve Avrupa,” *Ulus*, 12 Nisan 1936, 5.

⁷⁶ BCA 30.10.0.0.231.557.7, (06.05.1936).

⁷⁷ Yunus Nadi, “Boğazlar için Müracaatımız Tamamile yerindedir,” *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1936, 1.

diplomasi kurumuna dair gösterdiği özenin diğer devletlerce (bilhassa İngiltere) de takdir edildiği, Akşam gazetesinin 12 Nisan 1936 tarihli baş sayfasında haberleştirilmiştir.⁷⁸ 13 Nisan 1936 tarihli gazetelerde ise ilgili notanın tam metni bulunmaktadır.⁷⁹

Anadolu Ajansının tüm gazetelere dağıttığı metinde dikkat çeken ilk husus, Türkiye'nin, Lozan Antlaşmasının akdedildiği dönemdeki gerek siyasal gerekse askeri nizamın 1936 tarihi itibariyle bambaşka bir manzara resmettiği tespitini yapmış olmasıdır. Bununla birlikte, notada, Karadeniz'deki ve Akdeniz'deki durum; hava, deniz ve kara birliklerindeki umumi artış ve buna benzer askeri tahkimatın artışına dair de tespitler yapılmaktadır. Bu tespitler, 1936 yılı itibariyle, dünya siyasetindeki köklü değişimleri kendisine esas alınarak yapılmıştır. Türkiye'nin notasının ikinci kısmı ise Lozan'da hüküm altına alınmamış olan "yakın savaş tehdidi" ile alakadardır. Notaya göre; "... *Boğazlar mukavelesi, yalnız sulh hali ile Türkiye bitaraf veya muharip olmak üzere harp halini zikretmekte, ve hususi veya umumi harp tehdidi ihtimalini mevzuu bahsetmiyerek Türkiyenin o takdirde kendi meşru müdafaasını temin çareleri aramasına imkan vermemektedir,*" tespiti yapılmaktadır.⁸⁰ İki alandaki tespit, "*Lozan muahedesini imza edenlerin iradeleri haricinde olarak tahaddüs eden ahval ve şerait, tam hüsnü niyetle tesbit edilmiş olan ahkamı işlemez bir hale getirmiştir...*" tespiti ile taçlanmaktadır.⁸¹

Boğazlara dair *rebus sic stantibus* ilkesinin uygulamaya alındığına dair Anadolu gazetesinin 14 Nisan 1936 tarihli nüshasında geçen "*Boğazlar mukavelesini imzaladığımız günlerde başkalık vardı. Şimdi ise dünya emniyetsizlik ve silah yarışı içindedir,*" sürmanşeti oldukça açıklayıcıdır.⁸² Ulus gazetesinin aynı günlü nüshasında kaleme alınan bir köşe yazısında da Türkiye'nin, uluslararası hukukun ve diplomasi kurumunun en temel ilkelerinden olan "ahde vefa" ilkesine, yani verilen sözlerin iyi niyetle yerine getirilmesi ilkesine, uygun davrandığı belirtiliyor; Türkiye'nin oldu-bitti ile Boğazlar konusundaki politikasını hayata geçirmekten kaçındığını yazıyordu.⁸³ Zira dönemin siyasal konjonktürü, Türkiye'nin notasının olumlu karşılanmasının önünü de açıyor, Haziran 1936 tarihinde Montrö'de bir boğazlar Konferansının toplanmasını sağlıyordu. İlk elde SSCB, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin kendi lehine olmayan hükümler içerdiğini düşündüğü için böyle bir konferans ile bu hükümleri tersine çevirebileceğine inanıyordu. Gerçekten de SSCB, Lozan'da tesis edilen rejimin değişmesi hususundaki Türk tezlerine destek verir gözükmektedir. Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı M. Litvinov Montrö Boğazlar Sözleşmesine dair bir söylevinde; "*Bu konferans beynelmilel konferanslar tarihinde müstesna bir yer tutacaktır. Lozan muahedesinin boğazlar hakkındaki hükümleri Türkiye'ye tam emniyet vermiyordu. Bu emniyetsizlik izale edilmiştir. Eski Osmanlı İmparatorluğu yerinde büyük Atatürk'ün kurduğu yeni Türkiye sulh için en iyi âmildir...*" demiştir.⁸⁴

Benzer şekilde Bulgaristan da -her ne kadar Türkiye'nin boğazlarda tam egemen olmasını istese de-⁸⁵ Birinci Dünya Savaşı sonunda imzaladığı Neuilly Antlaşmasının silahlı sızlanmaya dair hükümlerinin değiştirilebileceği umudunu taşıdığından konferansa rıza gösterdi. Balkan Antantı'nın verdiği hava ile bu Pakta taraf devletler Türkiye'nin talebine olumlu yaklaştılar.⁸⁶ Fransa ise SSCB'nin kararının yanında yer alarak konferansa sıcak baktığını belirtiyordu.⁸⁷ Çünkü Fransa ve SSCB arasında 1935 yılında yapılan antlaşma, iki devlet arasında dostluk ilişkileri kurmuştu ve Fransa bu ilişkinin bozulmasını arzu etmiyordu.⁸⁸ İngiltere ise İtalyan tehdidini göz

⁷⁸ "Boğazlar hakkındaki notamızın müzakeresine yakında başlanacak," *Akşam*, 12 Nisan 1936, 1.

⁷⁹ İlgili notanın tam metni için ayrıca bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt I (1920-1945)*, Ankara: TTK Yayınları, 2000, 502-503; Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Cilt-I*, 607-610.

⁸⁰ "Devletlere verdiğimiz notanın metni," *Akşam*, 13 Nisan 1936, 9.

⁸¹ "Devletlere verdiğimiz notanın metni," *Akşam*, 13 Nisan 1936, 9.

⁸² *Anadolu*, 14 Nisan 1936, 1.

⁸³ N. A. Küçük, "Gündelik: Boğazlar Rejimi," *Ulus*, 14 Nisan 1936, 2.

⁸⁴ Hakan Uzun, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları," 399.

⁸⁵ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt I (1920-1945)*, 501-502.

⁸⁶ Örneğin Yunanistan'da çıkan bir gazete haberi, Türkiye'nin boğazları tahkim etmesinin Yunanistan açısından yararlı mı olduğunu tartışmaktadır. Bu tartışma esnasında makale, Türkiye'nin değişen koşulları öne sürmesini haklı görmektedir. "Bir taraftan İngiliz-İtalyan gerginliği, diğer taraftan Almanya'nın tekrar silahlanmasından sonra Orta Avrupa'da husule sebatsız durum, Türkiye'yi Boğazların tahkimini istemeğe mecbur etmişlerdir. Türkiye hükümeti, harp vukuunda Boğazları tahkime vakit bulamayacağını ileri sürerek, şimdiden bu mıntıkaı tahkim etmeyi istemektedir." Bkz. BCA 30.10.0.0.256.720.20, (08.06.1936).

⁸⁷ Prof. Harry N. Haward, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra Foreign Affairs dergisinde yazmış olduğu makalede, Sözleşmenin Rusya ve müttefikleri olan Fransa ile Çekoslovakya açısından olumlu netice verdiğini öne sürmüştür. Dahası Prof. Haward, bugünkü (1936) durumun Hünkâr İskelesi Antlaşmasının (1833) Rusya için öngördüğü duruma benzediğini ileri sürmektedir. BCA 30.10.0.0.63.424.16, (06.11.1936).

⁸⁸ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt I (1920-1945)*, 501-502.

önünde bulundurarak, Türkiye'nin bu girişimine engel olmuyordu.⁸⁹ Türkiye'nin, çıkacak savaş düşünüldüğünde, jeo-stratejik konumunun önemi ve Türkiye'nin bundan dolayı ittifakına duyulan ihtiyaç, dönemin siyasal konjonktürünün en temel ögesi olarak beliriyordu.

22 Haziran 1936 yılında Montrö Boğazlar Konferansı toplantı ve yaklaşık 2 aylık çalışmanın sonucunda nihai metni kabul etti.⁹⁰ Konferansın açış konuşmalarının yapıldığı gün, Dış İşleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, Türkiye'nin temel politikasını şu sözlerle açıklıyordu:

"Hattı zatinde Türkiyenin kendi hakkı hâkimiyetini tebarüz ettiren rejimi sizinle birlikte tanzim eylemek üzere vücuda getirmiş olduğumuz mukavelename projesini sizlere takdim ederken, 1923 mukavelenamesinin hikmeti vücudunu kaybedileceğini ve bunun bizzat esasını değiştiren şerait neticesinde tatbik edilmez bir hale geldiğini müşahade ettikten sonra, boğazlar rejiminin tanziminde beynelmilel bir iş birliği vücade getirmek istedik. Bu rejimin tanziminde, coğrafi teşekkülü dolayısıyla hususî bir vaziyette bulunan Karadeniz kıyılan ile olan dünya ticareti menfaatlerini kabil olduğu kadar en geniş bir surette bilhassa nazarı dikkatte tuttuk."⁹¹

Yaklaşık iki aylık toplantıların ardından 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. 21 Temmuz tarihli gazetelerde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin önemine dair haberler baş sayfalarda zuhur etmektedir. Anadolu Gazetesi "*Ordumuz Çanakkale'ye girdi. Mukavele imzalandı. Bayramlarınız kutlu olsun!*" başlığıyla bu tarihi günü görmüştür. Tüm yurttaki yapılacak kutlama programı da gazetenin baş sayfasından ilan edilmiştir.⁹² Dahası Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalanması anısına İcra Vekilleri Heyetince çıkarılan bir kararname ile "*Boğazlar mukavelesinin imzası*" ibareli pullar bastırılmıştır.⁹³ İ. Müştak Mayakon'un Cumhuriyet Gazetesinde çıkan yazısındaki şu tespit önemlidir: "*Bundan on üç yıl evvel, Lozan konferansına askeri bir zaferle giden Türk dehası, dün Montrö konferansından siyasi bir zaferle çıktı. Düne kadar istiklaline, hukukan sahib olan Türk Devleti bu sabahtan beri hâkimiyetine filen de kavuşmuştur.*"⁹⁴ Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nden farkları nelerdir? Türkiye ne gibi kazanımlar elde etmiştir?

Özersay'ın da belirttiğine göre Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile kısıtlanan kimi egemenlik haklarını geri kazanmıştır. Bunları iki başlık altında toplamak mümkündür: 1. Boğazların yeniden askerileştirilmesi; 2. Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılması.⁹⁵ Bu iki konunun dışında geçiş rejimi ile alakalı olarak getirilen yeni düzenlemeler de bulunmaktadır. Örneğin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde hem deniz trafiği hem de hava trafiği açısından kabul edilen "geçiş serbestisi", Montrö'de yalnız deniz taşıtları için kabul edilmiş görülmektedir. Savaş uçaklarının hava sahasından geçişine dönük bir düzenleme olmamakla birlikte diğer uçakların geçişi, geçiş önceden haber verilmek şartıyla ve Türkiye'nin göstereceği rota izlenmek kaydıyla gerçekleştirilebilir.⁹⁶

Montrö Boğazlar Sözleşmesi savaş, barış ve yakın savaş tehdidi zamanı olmak üzere 3 dönem; savaş ve ticaret gemileri olmak üzere 2 gemi türü ve Karadeniz'e kıyıdaş olan ile Karadeniz'e kıyısı olmayan 2 tür devlet statüsü belirlemektedir. Her bir dönem, her bir gemi türü ve her bir devlet statüsü açısından ayrı ayrı düzenlemeler yapılmıştır.

Buna göre Türkiye'nin kendisini yakın savaş tehdidi altında görmesi Montrö ile Türkiye'nin elde ettiği kazanımlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Türkiye, kendisini pek yakın bir savaş tehdidi altında görürse, savaş döneminde kendisine verilen hakları uygulama hakkına sahip olabilmektedir.⁹⁷ Savaş zamanında Türkiye'nin elde ettiği haklar nelerdir? Türkiye savaşan taraflardan birisi ise savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi tamamen Türk Hükümetinin inisiyatifinde olacaktır. Türkiye savaşan değil ise savaşan devletlerin savaş

⁸⁹ İngiltere ile Türkiye'nin Akdeniz'de meydana gelen İtalyan tehdidine karşı nasıl ortaklaştıklarına dair Mısır'da yayımlanan El Mukattam Gazetesi'nin 12.06.1936 tarihli yazısı için bkz. BCA 30.10.0.0.266.798.15, (03.07.1936). Ayrıca bkz. Kudret Özersay, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, 372.

⁹⁰ Montrö Konferansı'na katılacak heyetin tam listesine dair İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi için bkz. BCA 30.18.1.2.65.48.14, (10.06.1936). Ayrıca bu heyete katılması öngörülen Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ile Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a dair İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi için bkz. BCA 30.18.1.2.66.51.13, (16.06.1936).

⁹¹ "Son Dakika: Montrö Konferansı dün açıldı: Dış Bakanımız, talebimizin dayandığı noktaları izah etti," *Ulus*, 23 Haziran 1936, 3.

⁹² *Anadolu*, 21 Temmuz 1936, 1.

⁹³ BCA 30.18.1.2.67.62.18, (21.07.1936).

⁹⁴ İ. Müştak Mayakon, "Montrö zaferi," *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1936, 3.

⁹⁵ Özersay, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi," 381. Ayrıca 3 Eylül 1936 tarihli 1500 erin "Boğazlar mıntakasında yeniden teşkil ve takviye edilecek birlikler için" celbedilmesine dair İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi için bkz. BCA 30.18.1.2.68.74.10, (03.09.1936).

⁹⁶ Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Ankara: ATAM Yayınları, 2009, 134.

⁹⁷ Özersay, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi," 380 ve Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, 133.

gemilerinin boğazlardan geçişi yasaklanmaktadır. Böylelikle Türkiye, uluslararası politikada kendisine yöneltebilecek suçlama ve baskıları, objektif statü oluşturan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile bertaraf edebilecektir.⁹⁸ Montrö ile getirilen bir diğer rejim ise Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin türü, tonajı ve sürelerinin Montrö ile tayin edilmesidir. Örneğin Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri, 21 günden fazla Karadeniz'de kalamazlar.⁹⁹

Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türk Boğazları üzerindeki kısıtlamaları kaldırmış, yeni bazı haklar elde etmiş ve bunu uluslararası bir konferans vasıtasıyla yaparak alınan kararların meşruiyetini de tesis etmiştir. Tüm bu süreç bir oldu-bitti ile gerçekleşmemiş; aksine Türkiye uluslararası hukuka son derece özen ile riayet etmiştir. İhsan Güneş'in de belirttiği üzere Türkiye Cumhuriyeti, "uluslararası gelişmeleri yakından izlemiş, var olan koşulları çok iyi değerlendirmiş ve Lozan Antlaşmasının getirdiği kimi kısıtlamaları barışçı bir politikayla çözerek, dünyadaki saygın konumunu korumayı bilmiştir."¹⁰⁰

Bu maksatlardır ki Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 20 yıllık yapılmasına rağmen, bugüne kadar herhangi bir sorun teşkil etmeden gelmeyi başarmıştır. Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesini hakkaniyetle ve adil bir şekilde tatbik etmesi, Türkiye'nin uluslararası kamuoyu nezdindeki itibarını da göstermektedir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı sonunda birkaç kez Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin "...Boğazlar için yalnızca Türkiye ile Karadeniz'de kıyısı olan Devletlerin söz sahibi olması amacıyla..." değiştirilmesi isteği ve 2. Dünya Savaşı sırasında İtalyan ve Alman Savaş gemilerinin ticaret gemisi sayılmasından dolayı geçişine izin verildiği için Sovyetler Birliği'nin güvenliğinin tehdit edildiğini ileri sürerek Boğazlar üzerinde kimi haklar talep ettiği bilinmektedir.¹⁰¹ Tüm bu taleplere rağmen Montrö'nün değiştirilmeden bugüne kadar gelmesi, Türk Devleti'nin sözleşmeyi özenle uygulaması ve uluslararası itibarı ile alakalıdır.¹⁰²

Sonuç

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu belgelerinden olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Lozan'da akdedilen Lozan Boğazlar Sözleşmesinin yerine tesis edilmiştir. Lozan'da Türkiye açısından tam anlamıyla hal yoluna koyulamayan kimi meselelerden birisi Boğazlara ilişkindir. Türkiye, özellikle 1933'ten itibaren, Boğazlar rejiminin değişmesi ve Türkiye lehine yeniden yapılandırılması için kimi girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin üzerine bina edildiği yegâne ilke, uluslararası hukukta "şartlarda köklü değişimler" anlamına gelen *rebus sic stantibus* ilkesidir.

Genel olarak, uluslararası antlaşmalar hukukunun en temel ilkesi ahde vefa olarak isimlendirilen *pacta sunt servanda* ilkesidir. Bu ilkeye göre devletler, vermiş oldukları sözleri iyi niyetle yerine getirirler. Böylelikle sisteme bir istikrar getirilmiş olmaktadır. Ancak *rebus sic stantibus* ilkesinin, sözü edilen istikrar ortamını ortadan kaldıracı ve yıkıcı bir yönü de bulunmaktadır. Bu yönün etkilerinin kısıtlanması için uluslararası hukukta bazı şartların gündeme getirildiği de vakıadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Bir devlet sınır konularında ve kendisinden kaynaklı sebeplerden ötürü, bir antlaşmanın ortadan kalkmasını isteyemez. Türkiye'nin talebi ise ne sınır değişikliği ne de kendisinden kaynaklı bir durumdan ötürüdür. Türkiye, uluslararası politikada meydana gelen değişim ve dönüşümleri savlarının temeline oturtmuştur. Böylelikle de uluslararası hukuka ve diplomasi kurumuna olan güven ve inancını da diri tutmuş; zamanın kaotik ortamında bir oldubittiye başvurmamıştır.

Bu makalede, Türkiye'nin bu ilkeye nasıl işlerlik kazandırdığı tartışılmaktadır. Metodolojik olarak dönemin gazeteleri taranmış ve *rebus sic stantibus* ilkesinin gazetelerdeki yansımaları takip edilmiştir. Resmi olarak ilk ifadenin yapıldığı 1933 ile Montrö Sözleşmesinin imzalandığı 1936 tarihi arasındaki dönem incelemeye tabi tutulmuştur. İncelemenin sonucunda varılan husus şudur ki Türkiye, dünyanın bir büyük savaşa doğru gittiğini iyi tayin etmiş, politikalarını buna göre şekillendirmiş ve Boğazlar konusundaki taleplerini dile getirmek için uygun fırsatları kollamıştır. Bu süreç alınan bir karar ile gerçekleşmemiştir. Aksine Türkiye, ısrarlı bir politika izleyerek, dönemin siyasal güçlerini uluslararası hukuk nezdinde iknaya çalışmış ve tüm söylemlerini diplomasi ve hukuk çerçevesinde temellendirmiştir. Bu çerçevelendirme çabası kendisini *rebus sic stantibus* ilkesinin

⁹⁸ 2022 yılında Rusya ve Ukrayna arasında gerçekleşen savaşta boğazların savaşan devletlere kapatılmasındaki hukuki dayanak Montrö Boğazlar Sözleşmesinin 19. maddesindeki amir hükümdür.

⁹⁹ Özellikle Soğuk Savaş ve sonrası dönemde Karadeniz Barışının korunması için son derece önemli bir düzenleme olarak bulunmaktadır.

¹⁰⁰ Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Cilt-1*, 637.

¹⁰¹ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt I (1920-1945)*, 507.

¹⁰² Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt I (1920-1945)*, 507.

tatbikinde göstermektedir. İnce bir diplomasi ve hukuka tam riayet sonucunda Türkiye, dönemin ilgili devletlerini masaya çekebilmiştir. Bu ilkenin işlerlik kazanmasını Türk basınından takip etmek mümkündür. Türk basınına yansıyan haberlere göre Türk heyetleri, katıldıkları tüm uluslararası toplantı, konferans ya da benzer birlikliklerde söz konusu ilkeye işlerlik kazandıracak söylemleri devamlı şekilde gündemde tutmuşlardır. Sonuç olarak şu söylenebilir; Türkiye uluslararası hukuka riayet ederek, diplomasi kurumunu da aktif şekilde kullanarak, Boğazlar rejimini gündemde tutmayı başarmış ve nihayetinde rejimi kendi lehinde değiştirebilme muvaffakiyetine kavuşmuştur.

Yazar Katkı Oranı/Author Contribution Rate (Çok yazarlı makaleler için geçerlidir)	Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. / The authors contributed equally to this study.
Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Telif Eserler

Aksar, Yusuf. *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*. Ankara: Seçkin, 2017.

Aksar, Yusuf. *Uluslararası Hukuk II*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.

Akşin, Sina. "Siyasal Tarih (1789-1908)," *Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908*, Ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Tarih Yayınları, 2005: 77-190.

Akşin, Sina. *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: T. İş Bankası Yayınları, 2020.

Aras, Tevfik Rüştü. *Atatürk'ün Dış Politikası*. Ankara: Kaynak Yayınları, 2003.

Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.

Best, Anthony. *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*. Çev. Taciser Ulaş Belge. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.

Bodur, Harun. *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013.

Bolat, Mahmut. "Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri," *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2006): 45-74.

Dilan, Hasan Berke. *Atatürk Döneminin Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.

Doğru, Sami. "Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2013): 123-169.

Dördüncü, Muharrem. "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi," *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1 (2001): 73-89.

Güneş, İhsan. *Türk Parlamento Tarihi Cilt-I*. Ankara: TBMM Yayınları, bty, 602.

Koday, Z., Koday, S., & Kaymaz, Ç. K.. "Dünyadaki bazı önemli boğazlar ile kanalların coğrafi özellikleri ve jeopolitik önemleri," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/3 (2017): 879-940.

Köse, İsmail. "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)," *Bilig*, 89/Bahar (2019): 1-27.

Malanczuk, P. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London: Routledge, 1997.

Meray, Seha. "Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 348*, Takım II, Cilt 2, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 1973.

Özersay, Kudret. "Montrö Boğazlar Sözleşmesi," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2010.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 2019.

Shaw, Malcolm. *International Law*. New York: Cambridge University Press, 2017.

Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt I (1920-1945)*. Ankara: TTK Yayınları, 2000.

Tosun, Hüseyin. "Montrö Boğazlar Sözleşmesi Boğazlar Sorununda Son Aşama," *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/13 (1994): 87-112.

Uzun, Hakan. "Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61(Güz), 393-435.

Yaycı, Cihat. *Soru ve Cevaplarla Montrö: Nedir, Ne Değildir?*. İstanbul: Girdap Yayınları, 2021.

Yel, Selma. *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz Ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*. Ankara: ATAM Yayınları, 2009.

Zenginkuzucu, Dikran M., Çintan, Abdülbari. "Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Statüsünün Güncel Gelişmeler ve Kanal İstanbul Projesi Bağlamında Değerlendirilmesi," *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2019): 67-79.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Milliyet

Ulus

İnternet Kaynakları

Birleşmiş Milletler, Antlaşmalar Hukuku Konusunda Viyana Sözleşmesi, 23 Mayıs 1969, UNTS, vol. 1155, 331, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3a10.html> Erişim 30 Ekim 2021.

BM Genel Kurulu, *Convention on the Law of the Sea*, 10 Aralık 1982, <https://www.refworld.org/docid/3dd8fd1b4.html> Erişim 7 Ocak 2022.

"Straits Convention." *Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*. 29 Aralık 2021 <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/straits-convention> Erişim 10.01.2022.

The League of Nations, *Convention Regarding The Regime of The Straits. Signed At Montreux*, 20 Temmuz 1936, LNTS 215, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20173/v173.pdf> Erişim 7 Ocak 2022.